

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITHANI LA TANZANIA
MTIHANI WA KUHITIMU KIDATO CHA NNE

021

KISWAHILI

(Kwa watahiniwa wasiokuwa Shuleni tu)

Muda: Saa 3

MAJIBU

Mwaka: 2013

Maelekezo

1. Karatasi hii inasehemu A, B, C, D na E zenye jumla ya maswali **tisa (9)**
2. Jibu maswali yote kutoka sehemu A,B, C na D, swali **moja** kutoka sehemu C, na maswali **matatu** kutoka sehemu E. Swali la 15 ni la lazima.
3. Zingatia maelekezo ya kila swali.

maktaba.tetea.org

1. Soma shairi lifuatalo kisha jibu maswali yanayofuata:

Ima mwana wende kasi, ima usirudi nyuma
Ima ukwepe sabasi, ima ukipite kima
Ima ujivike lasi, ima ndiyo taadhima
Ima mwanakwetu ima, dunia ni sarakasi.

Ima kasema mkwasi, ima uende kulima
Ima njaa sikughasi, ima mgongo inama
Ima wepuke uasi, ima upate usalama
Ima mwanakwetu ima, ima ndipo utapasi.

Ima ndipo utapasi, ima mwanakwetu ima
Ima ujiunge nasi, ima tuujenge umma
Ima usile najisi, ima ule cha kuchuma
Ima mwanakwetu ima, ima emaye hakosi.

Ima emaya hakosi, ima jikalifu ima
Ima upweke tatasi, ima wewe na Mwajuma
Ima yoyomea kusi, ima usiuye nyuma
Ima wa ima faima, ima upate fulusi.

Ima mwanakwetu basi, ima usende kinyuma
Ima kazi ni libasi, ima inama kulima
Ima wacha udadisi, ima nakwambia ima
Ima usikae ima, kama kuishi wahisi.

Maswali

(a) Eleza maana ya maneno yafuatayo kama yalivyotumika katika shairi ulilolisoma:

(i) Mkwasi

Maana: Mtu tajiri au mwenye mali nyingi.

(ii) Utapasi

Maana: Mafanikio au kufaulu.

(iii) Jikalifu

Maana: Jitahidi au usikate tamaa.

(iv) Libasi

Maana: Kazi au shughuli ya maana.

(b) Kwa kutumia sentensi tatu (3), fafania ujumbe wa mwandishi katika shairi hili.

- Mwandishi anahimiza bidii na juhudi katika maisha ili kufanikisha malengo.

- Anasisitiza kuishi kwa kufuata maadili na kujiepusha na tabia mbaya kama uvivu na uasi.

-Mwandishi anawataka vijana kushirikiana kujenga umma bora kwa kazi na mshikamano.

(c) Msanii ana maana gani anaposema “Ima mwanakwetu ima, dunia ni sarakasi.”

Msanii anamaanisha kuwa maisha duniani yana changamoto nyingi na mabadiliko yasiyotarajiwa, hivyo ni muhimu kuwa na ustahimilivu na hekima ili kuyakabili.

2. Soma kifungu cha habari kifuatacho kisha fupisha habari hii kwa maneno hamsini (50):

Kijana anahitaji kuwa na rafiki ili aweze kuondokana na ukiwa pia ili aweze kupata faraja. Aidha hayo yatajitokeza kwa sababu atafahamiana na marafiki hao, vilevile atazoeana nao hasa kwa kupitia maongezi. Kijana huweza kupata marafiki popote, kwa mfano miongoni mwa majirani zake, shuleni, kazini, sehemu za ibada na hata awapo safarini. Lakini kijana anapaswa kuwa mwangalifu katika kuchagua marafiki. Katika makuzi yake kijana huwa karibu sana na rafiki zake ambao kwa kiasi kikubwa huwa na nguvu na ni rahisi kwa rafiki kuambukizana tabia ambazo zaweza kuwa nzuri au mbaya. Kwa hiyo ni jukumu la wazazi kumwelekeza kijana na kumshauri kuhusu ni yupi hasa rafiki mwema. Ni heri kukosa rafiki kuliko kuwa na rafiki mlevi, mwongo, mwizi, mvivu, mvuta bangi au mtumiaji wa dawa za kulevya. Rafiki mzuri ni yule mwenye tabia njema na busara ambaye hutoa ushauri mzuri unaoweza kumsaidia mtu kupata mafanikio katika maisha.

Fupisho:

Kijana anahitaji rafiki wa kweli ili kupata faraja na kuepuka upweke. Wazazi wanapaswa kumwelekeza kijana kuchagua marafiki wenye maadili mema. Rafiki mwema huleta mafanikio, huku rafiki mbaya akiharisha maisha.

3. Kwa kuzingatia tungo ulizopewa, bainisha aina za maneno yaliyopewa mstari:

(a) juzi tulishiriki maandamano ya amani.

Aina ya neno: Kielezi cha wakati.

(b) kucheza kwake kunaburudisha.

Aina ya neno: Kitenzi cha nomino.

(c) Kijana mlevi amepata ajali.

Aina ya neno: Nomino ya sifa.

(d) Hamisi alikuwa amekwisha kwenda kulima.

Aina ya neno: Kitenzi.

(e) vikongwe vikongwe wamepata msaada.

Aina ya neno: Kiwakilishi cha viashiria.

(f) Mawazo hayo si yangu.

Aina ya neno: Kiunganishi cha kukanusha.

(g) Sitakwenda kwake asilani!

Aina ya neno: Kielezi cha namna.

(h) Amekwenda kazini ijapokuwa ni mgonjwa.

Aina ya neno: Kiunganishi cha kinyume.

(i) hiki kitawekwa ukumbini.

Aina ya neno: Kiwakilishi cha viashiria.

(j) Mbuzi amekwisha kata kamba.

Aina ya neno: Kitenzi kisaidizi.

4. Unganisha tungo zifuatazo kwa kutumia O-rejeshi:

(a) Mafisadi wamekamatwa. Mafisadi wamefikishwa mahakamani.

Jawabu: Mafisadi waliokamatwa wamefikishwa mahakamani.

(b) Kitabu kimenunuliwa. Kitabu kipo kabatini.

Jawabu: Kitabu kilichonunuliwa kipo kabatini.

(c) Mfadhili amepatikana. Mfadhili mkarimu sana.

Jawabu: Mfadhili aliyepatikana ni mkarimu sana.

(d) Hukumu imetolewa. Hukumu ni ya haki.

Jawabu: Hukumu iliyotolewa ni ya haki.

(e) Mahali pameandaliwa. Mahali hapatoshi.

Jawabu: Mahali palipoandaliwa hapatoshi.

5. Bainisha kauli zinazowakilishwa na vitenzi vilivyotumika katika sentensi zifuatazo:

(a) Refa alichezesha mechi vizuri.

Kauli: Kauli ya kutendesha.

(b) Mtoto amevunjwa mguu.

Kauli: Kauli ya kutendwa.

(c) Wanafunzi wanasomeana kitabu.

Kauli: Kauli ya kushirikiana.

(d) Mafuta yamemwagika.

Kauli: Kauli ya kutendeka.

(e) Walevi wanapigana kilabuni.

Kauli: Kauli ya kushirikiana.

(f) Mtoto analia sana.

Kauli: Kauli ya kutenda.

(g) Babu alisomewa kitabu.

Kauli: Kauli ya kutendewa.

(h) Dada anampikia mtoto uji.

Kauli: Kauli ya kutendesha.

(i) Kaka alimtuliza rafiki yake.

Kauli: Kauli ya kutendesha.

(j) Gazeti linasomeka vizuri.

Kauli: Kauli ya kutendeka.

6. Vishazi tegemezi hufanya kazi ya vivumishi viwapo katika tungo. Onesha ukweli wa kauli hiyo kwa kutumia mifano minne ya sentensi:

(i) Mwanafunzi aliyechaguliwa shule ya bweni ni mjukuu wangu.

Maelezo: Kishazi tegemezi "aliychaguliwa shule ya bweni" kinasimulia zaidi kuhusu mwanafunzi.

(ii) Nyumba iliyoko bondeni imezingirwa na mafuriko.

Maelezo: Kishazi tegemezi "iliyoko bondeni" kinaeleza zaidi kuhusu nyumba.

(iii) Mti uliokatwa jana umeanza kuchipua tena.

Maelezo: Kishazi tegemezi "uliokatwa jana" kinaeleza zaidi kuhusu mti.

(iv) Kitabu kilichopotea kimepatikana.

Maelezo: Kishazi tegemezi "kilichopotea" kinafafanua zaidi kuhusu kitabu.

7. Toa maana ya kamusi kisha fafana sehemu kuu tatu zinazounda kamusi.

Maana ya kamusi:

Kamusi ni kitabu au hifadhidata inayokusanya maneno ya lugha fulani pamoja na maana zake, matumizi, viambishi, na mara nyingine asili ya maneno hayo.

Sehemu kuu tatu zinazounda kamusi:

(i) Sehemu ya maneno na maana zake:

Hii ni sehemu kuu ya kamusi inayojumuisha maneno yaliyoorodheshwa kwa mtindo wa alfabeti pamoja na maana zake. Mfano: "Jambo: tukio au hali fulani inayotokea."

(ii) Viashiria vya sarufi:

Hii ni sehemu inayotoa maelezo ya matumizi ya maneno katika sentensi, kama vile viambishi, majina, vitenzi, na vivumishi. Mfano: Kitenzi "fanya" kinachoonyesha kitendo cha kutekeleza jambo.

(iii) Sehemu ya rejeleo:

Hii ni sehemu inayojumuisha taarifa maalum kama vile misemo, methali, maneno ya kitaalamu, na wakati mwingine orodha ya lugha nyingine. Mfano: Methali "Asiyesikia la mkuu huvunjika guu."

8. Barua ya Kuomba Ruhusa Kuhudhuria Semina ya Uelimishaji Rika

Kwa:

Mkuu wa Shule,

Shule ya Sekondari Kazamoyo,

S.L.P 123,

Tanga.

Tarehe: 02/11/2013

Yah: Ombi la Ruhusa ya Kuhudhuria Semina ya Uelimishaji Rika

Mheshimiwa Mkuu wa Shule,

Kwa heshima na taadhima, mimi ni Uwezo Jitihada, Kiranja Mkuu wa Shule ya Sekondari Kazamoyo, mwanafunzi wa kidato cha nne. Naandika barua hii kuomba ruhusa ya kuhudhuria semina ya uelimishaji rika itakayofanyika tarehe 10/11/2013 katika Shule ya Sekondari Tutafika, Moshi.

Semina hiyo inalenga kuelimisha vijana jinsi ya kushirikiana na wenzao kuboresha maisha yao kielimu, kijamii, na kiafya. Nitarejea shuleni mara tu semina itakapokamilika. Nahakikisha kuwa ruhusa hii haitasababisha upungufu wowote wa utendaji wa majukumu yangu kama Kiranja Mkuu.

Barua hii imepitishwa na Mwalimu wa Darasa ambaye amekubali kutoa usaidizi wowote wa kiutawala ili kuhakikisha taratibu zote zinatekelezwa ipasavyo.

Naomba ruhusa hii itazamwe kwa mtazamo chanya kwa manufaa ya shule na jamii yetu kwa ujumla.

Nakutakia kazi njema.

Wako mtiifu,
Uwezo Jitihada
Kiranja Mkuu, Kidato cha Nne.

9. Barua ya Maombi ya Kazi ya Karani Masijala

Situmai Kasheshe
S.L.P 345,
Mpanda.
01/12/2013

Afisa Mwajiri,
Kampuni ya Kutengeneza Masufuria,
S.L.P 600,
Katavi.

Yah: Ombi la Kazi ya Karani Masijala

Ndugu Afisa Mwajiri,
Ninayo heshima kubwa kuandika barua hii kuomba nafasi ya kazi ya Karani Masijala kama ilivyotangazwa kwenye gazeti la Mwananchi la tarehe 01/12/2013.

Mimi ni Situmai Kasheshe, Mkazi wa Kijiji cha Songambele, Wilaya ya Mpanda. Nimemaliza elimu yangu ya kidato cha nne na kufaulu vizuri masomo ya Kiingereza na Hisabati. Pia, nina umri wa miaka 24 na ni Mtanzania mwenye utafu wa kuzaliwa.

Aidha, ninayo ujuzi wa kompyuta, hasa katika matumizi ya programu za ofisi kama Microsoft Word, Excel, na PowerPoint. Nina uzoefu wa kujitolea kama msaidizi wa masijala katika ofisi ya serikali ya kijiji, ambapo nilipata fursa ya kudumisha kumbukumbu kwa ufanisi.

Ninaambatanisha nakala za vyeti vyangu vya kidato cha nne, cheti cha kompyuta, na nakala ya kitambulisho changu cha uraia kwa ajili ya uthibitisho wa sifa zangu.

Nina imani kubwa kuwa nitakuwa mchango mkubwa katika kampuni yako kwa kutumia ujuzi wangu na bidii ya kazi. Naomba nafasi hii itazamwe kwa mtazamo chanya.

Nakutakia kazi njema na nawasilisha shukrani zangu kwa muda wako.

Wako mtiifu,

Situmai kasheshe

10. Kwa kutumia hoja tano zenye mifano, eleza kwa kifupi mchango wa wamisionari wa Kikristo katika kueneza lugha ya Kiswahili nchini Tanganyika kabla ya uhuru.

(i) Tafsiri ya Biblia

Wamisionari walitafsiri Biblia kutoka lugha za kigeni kwenda Kiswahili, jambo lililosaidia kueneza Kiswahili. Mfano ni tafsiri ya Biblia ya Agano Jipya na Agano la Kale ambayo ilitumika katika maeneo mengi ya Tanganyika.

(ii) Kuanzisha shule za misionari

Wamisionari walifungua shule ambapo Kiswahili kilifundishwa kama lugha ya kufundishia. Mfano ni shule za misionari za Wamethodisti na Wakatoliki zilizofundisha watoto Kiswahili na masomo mengine.

(iii) Uchapishaji wa vitabu vya Kiswahili

Wamisionari walichapisha vitabu vya Kiswahili, vikiwemo vya dini na elimu. Mfano ni vitabu vya maandiko ya Kikristo kama vile "Katekismu" vilivyosaidia kuimarisha Kiswahili.

(iv) Matumizi ya Kiswahili kwenye ibada

Ibada za Kikristo zilifanywa kwa Kiswahili, jambo lililowafanya waumini wengi kujifunza lugha hiyo. Mfano ni makanisa kama Kanisa la Anglikana kutumia Kiswahili katika maombi na mafunzo.

(v) Matumizi ya vyombo vya habari

Wamisionari walitumia magazeti na vipaperushi vya Kiswahili kueneza mafundisho ya Kikristo. Mfano ni gazeti la Kikristo la Msimulizi lililochapishwa kwa Kiswahili na kusaidia kusambaza lugha hiyo.

11. Kwa kutumia mifano, fafania dhana zifuatazo kama zinavyotumika katika fasihi:

(a) Tashibiha

Tashibiha ni tamathali ya semi inayofananisha vitu viwili kwa kutumia maneno kama "kama," "mithili ya," au "sawa na." Mfano: "Macho yake ni kama nyota angani."

(b) Takriri

Takriri ni urudaji wa maneno au sentensi kwa lengo la kuisitiza wazo fulani. Mfano: "Tutashinda, tutashinda, tutashinda vita hii."

(c) Sitiari

Sitiari ni tamathali inayofananisha vitu viwili bila kutumia maneno ya kulinganisha. Mfano: "Moyo wake ni jiwe."

(d) Tashihisi

Tashihisi ni tamathali inayotoa uhai au hisia za kibinadamu kwa vitu visivyo na uhai. Mfano: "Upepo ulilia kwa uchungu."

(e) Tanakali sauti

Tanakali sauti ni matumizi ya maneno yanayoiga sauti ya kitu au tukio. Mfano: "Ngurumo ya radi ililia bum bum!"

(f) Tasfida

Tasfida ni matumizi ya maneno ya heshima au kupunguza ukali wa jambo. Mfano: Badala ya kusema "amekufa," tunasema "amelala usingizi wa milele."

12. "Mtunzi wa mashairi huibua malalamiko ya kundi la wasionacho." Fafanua kauli hiyo kwa kutumia hoja tatu kutoka katika kila diwani kati ya diwani mbili ulizosoma.

Diwani: Wasakatonge

(i) Ukandamizaji wa wanyonge: Shairi "Msaka Tonge" linaonyesha jinsi wanyonge wanavyopambana kupata mkate wa kila siku huku matajiri wakiwadharau.

(ii) Ukosefu wa haki za kijamii: Shairi "Haki Yetu" linasisitiza jinsi wanyonge wanavyonyimwa nafasi sawa katika jamii.

(iii) Kuporomoka kwa maadili: Shairi "Mkweli Hana Haki" linaonyesha jinsi wanyonge wanavyoteseka kwa sababu ya kusema ukweli.

Diwani: Malenga Wapya

(i) Umaskini wa vijijini: Shairi "Vijiji Vyetu" linaeleza jinsi wakulima wanavyoteseka kwa kukosa misaada ya maendeleo.

(ii) Unyonyaji wa wakulima: Shairi "Kilimo cha Mnyonge" linaonyesha jinsi wakulima wanavyotumikishwa bila faida kubwa.

(iii) Upendeleo wa viongozi: Shairi "Serikali na Wanyonge" linaonyesha jinsi wanyonge wanavyopuuziwa na viongozi.

13. "Mapenzi ya dhati huleta faraja miongoni mwa wanajamii." Tumia hoja tatu kutoka katika kila riwaya kati ya riwaya mbili ulizosoma kuonesha jinsi wahusika wake walivyofarijika na mapenzi ya dhati.

Riwaya: Takadini

(i) Faraja kupitia urafiki: Takadini alipata faraja kutoka kwa mwanamke aliyemkubali licha ya ulemavu wake wa ngozi.

(ii) Mapenzi ya kifamilia: Familia iliyomlea Takadini ilionyesha upendo wa dhati, jambo lililompa tumaini la maisha.

(iii) Kukubalika kijamii: Takadini alifarijika alipoanza kupokelewa na jamii kupitia juhudi za mke wake.

Riwaya: Watoto wa Maman'tilie

(i) Mapenzi ya kifamilia: Mama ntilie walionyesha mapenzi ya dhati kwa watoto wao kwa kufanya kazi ngumu ili kuwasomesha.

(ii) Ushirikiano wa kijamii: Mama ntilie walifarijiana walipokabiliana na changamoto za kiuchumi.

(iii) Uhusiano wa kindugu: Wanajamii walionyesha mshikamano wa kweli kupitia kusaidiana wakati wa shida.

14. Onesha kufaulu kwa dhamira za msanii kwa kutumia hoja tatu kutoka katika kila tamthiliya kati ya tamthiliya mbili ulizosoma.

Tamthiliya: Ngoswe Penzi Kitovu cha Uzembe

(i) Kukemea uzembe: Msanii ameonyesha madhara ya uzembe kupitia matatizo ya kijiji.

(ii) Kuhamasisha uwajibikaji: Wahusika wanahimizwa kufanya kazi kwa bidii kwa maendeleo ya jamii.

(iii) Kukosoa mfumo wa uongozi: Msanii anatoa ujumbe wa uongozi bora kwa kukemea viongozi wasiojali.

Tamthiliya: Kilio Chetu

(i) Kukemea ukandamizaji: Msanii anatoa ujumbe wa haki za wanyonge kwa kukemea ukandamizaji wa viongozi.

(ii) Ushirikiano wa kijamii: Msanii anasisitiza mshikamano wa jamii kupitia wahusika wanaosaidiana.

(iii) Kuhamasisha mapambano ya haki: Msanii anatoa ujumbe wa kuwatia moyo wanyonge kupigania haki zao.

15. Eleza maana ya ngano kisha tunga ngano yenye maneno yasiyopungua 300 na yasiyozidi 400.

Maana ya ngano:

Ngano ni hadithi za fasihi simulizi zinazotumiwa kufundisha maadili, kuburudisha, au kuelezea historia ya jamii fulani.

Ngano:

Ngano ya Sungura na Fisi

Kulikuwa na sungura mjanja na fisi mvivu. Siku moja walikubaliana kulima shamba kwa ushirikiano. Sungura alipendekeza wagawane mazao, akisema: "Mimi nitachukua sehemu ya juu, na wewe utachukua sehemu ya chini."

Fisi alikubali bila kufikiria. Walipanda mahindi, na msimu wa mavuno sungura alichukua punje za mahindi, huku fisi akibaki na mashina. Mwaka uliofuata fisi alitaka sehemu ya juu, na sungura akachukua ya chini. Safari hii walipanda viazi. Sungura akachukua viazi, huku fisi akibaki na majani.

Kwa hasira, fisi aliamua kuteka mashamba yote, lakini alipomfuata sungura, alijikuta akianguka kwenye shimo alilochimba mwenyewe. Sungura alimwambia: "Uvivu na tamaa hazitakusaidia. Jifunze kufanya kazi kwa bidii."

Hivyo, fisi alijifunza thamani ya kazi na uaminifu.